

XXXIII Sympozjum Sekcji Psychologii *Rozwój człowieka* (Ołtarzew 16-18 IX 2001)

Tegoroczne spotkanie Sekcji Psychologii odbyło się w Seminarium Duchownym Księży Palotynów w Ołtarzewie w dniach 16-18 września. Zgromadziło ono przeszło 40 wykładowców psychologii z Wyższych Uczelni Katolickich w Polsce. Obrady poświęcone były zagadnieniu rozwoju psychicznego człowieka.

Uczestników przywitał i wprowadził ich w tematykę Sympozjum przewodniczący Sekcji Psychologii Komisji Episkopatu do Spraw Nauki ks. prof. dr hab. Józef Makselon. Przewodnictwo w obradach przedpołudniowych przejął dr Jacek Śliwak (KUL). Pierwszy wykład pt. *Historyczne korzenie psychologii rozwoju człowieka* wygłosił prof. dr hab. Ryszard Stachowski (UAM). Za swoje zadanie jako historyka nauki uznał on przywrócenie pewnym ideom funkcjonującym w nauce ich źródła pochodzenia. Tym razem źródeł psychologii stosowanej, a zarazem psychologii rozwoju człowieka Profesor doszukiwał się w frenologii F.J. Galla (1758-1828). Ceni w niej nie tyle udzielone przez Galla odpowiedzi, co postawione pytania, które przyczyniły się do rozwoju nauki. Były to pytania o relację umysł – mózg w aspekcie lokalizacji funkcji psychicznych w mózgu oraz o określenie tych funkcji mózgu, które warunkują zachowanie człowieka w jego naturalnym środowisku. Gall opowiadał się tu za przewagą funkcji nad strukturą i zastanawiał się nad rolą umysłu w przystosowaniu się człowieka do środowiska. Inni autorzy odwoływali się do założeń Galla jeszcze przed ukazaniem się pracy Darwina o powstaniu gatunków. Dzięki nim został opracowany model genetyczny psychologii, ujmujący umysł w sposób ciągły (w czasie).

Kolejny wykład, prof. dra hab. Czesława Walesy (KUL) nosił tytuł: *Przejścia w rozwoju religijności u młodzieży (badania empiryczne osób w wieku od 12-14 lat)*. Dla Prelegenta „przejścia” to każda modyfikacja, podczas której dochodzi do zmiany istoty życia religijnego. Parametry życia religijnego, na które przy badaniach należy zwrócić swoją uwagę, to: świadomość religijna, uczucia religijne, decyzje religijne, moralność religijna, praktyki religijne, doświadczenie religijne i formy wyznawania wiary. Najbardziej kryterialny jest tu kierunek rozwoju religijnego. Prof. Walesa omówił kolejno psychologiczno-formalne wyznaczniki rozwoju religijności, wyznaczniki treściowe, uwarunkowania rozwoju i poziomy życia religijnego. Zakończył swój wykład podaniem wskaźników jakości życia religijnego.

Ks. dr Marian Stepulak podjął zagadnienie: *Zaufanie jako czynnik rozwoju człowieka*. Zaufanie, to całkowite zawierzenie komuś. Pewnym przejawem zaufania jest przywiązanie, które pojawia się już u dziecka 6 miesięcznego. Jest to przywiązanie do matki. Łączy się z nim rozwój psychiczny. Jego przeciwieństwem jest lęk przed obcymi. Można wyróżnić różne typy przywiązania: dziecko lękowo przywiązane; dziecko ufnie przywiązane i dziecko lękowo ambiwalentne. Najlepsze perspektywy rozwoju ma dziecko ufnie przywiązane. Takie dzieci w przyszłości dobrze sobie radzą w życiu i wykazują wyższe kompetencje społeczne.

Ks. dr Marek Dziewiecki zajął się tematem: *Empatia i asertywność jako korelaty rozwoju człowieka*. Empatia to sztuka wczuwania się w subtelny świat drugiego człowieka,

pozostając sobą. Szczytem empatii jest Boże Narodzenie, tajemnica Wcielenia Syna Bożego. Empatia może przybierać różne formy. Aby być człowiekiem empatycznym trzeba spełnić pewne warunki: 1) – Właściwe intencje wczuwania się w przeżycia drugiego człowieka (ze względu na jego dobro; miłość do niego). 2) – Zdolność dystansowania się do swojego świata wewnętrznego, by zrobić miejsce na problemy innych. 3) – Równowaga psychiczna i dojrzała osobowość. 4) – Bogactwo własnego przeżywania. 5) – Świadomość własnych stanów emocjonalnych. 6) – Akceptowanie odrębności drugiej osoby. 7) – Pełna koncentracja na tym, co mówi drugi człowiek. 8) – Zdolność werbalizacji. Empatia nie może być celem samym w sobie. Celem jej jest dojrzałe przeżywanie kontaktu z innymi. Asertywność to zdolność mówienia szczerze i ufnie o samym sobie. Drugi człowiek nie ma obowiązku domyślania się, co ja przeżywam. To ja mam obowiązek mówienia o tym, co chcę, by drugi wiedział o mnie. Asertywność nie może być jednak stosowana bezkrytycznie, jak nieraz czyni to psychologia humanistyczna. Nie może ona zastąpić odpowiedzialności.

Mgr Anna Jarmołowska, wygłosiła referat pt. *Aspekty rozwojowe asertywności u dzieci i młodzieży*. Asertywność według prelegentki oznacza wyzwolenie od uwarunkowań zewnętrznych, ale też od własnych lęków. Omówiła ona elementy werbalne i niewerbalne asertywności, a także postawy ludzi nieasertywnych. Kolejnym zagadnieniem omawianym przez Annę Jarmołowską były przejawy negatywnej i pozytywnej asercji. Asercja negatywna to umiejętność odmowy wobec żądań (jasna, zdecydowana, uprzejma); odmowa wobec propozycji, czy umiejętna reakcja na krytykę (bez wrogości, bez nadmiernej potulności, z pytaniem o jej powody). Z negatywną asercją mamy do czynienia także w sytuacji zachowań odbiegających od normy. To umiejętność mówienia „nie”, gdy ktoś zachowa się w sposób przez nas nie akceptowany, oraz gdy inni proponują nam coś, na co nie mamy ochoty. Może także dotyczyć reakcji, gdy inni przerywają nam tok wypowiedzi lub przepraszamy, gdy jesteśmy winni. Może też przybrać formę przyznania się do niewiedzy lub kończenia niepożądanych kontaktów. Asercja pozytywna to wychodzenie naprzeciw drugiego człowieka: inicjowanie rozmów, podtrzymywanie ich; aranżowanie przyszłych kontaktów; uprzejme kończenie rozmów; prośba o przysługę; mówienie innym komplementów czy okazywanie uczuć.

Dr Jakub Kołodziej swoje wystąpienie zatytułował: *Rozwój człowieka w procesie przebaczenia*. Kołodziej, pracownik katolickiej poradni „Arka” w Tarnowie, omówił przypadek 26-letniej kobiety, mężatki, która do poradni zgłosiła się z problemem agresji. Terapię prowadzono metodą konfrontacji z sobą wg założeń Hermansa. Klientka opowiadała o swoim życiu, sformułowała tzw. wartościowania, a następnie oceniała uczucia wobec nich na skali 5-stopniowej.

O. dr Władysław Chaim CSsR poświęcił swój referat pt.: *Koncepcje rozwoju religijnego* przedstawieniu głównych teorii rozwoju religijnego: 1) Teorię etapów rozwoju – E. Harmsa; 2) Rozwój orientacji religijnych – R. Kahoe i M.J. Meadow; 3) Koncepcję poznawczo rozwojową (J. Piaget, Elkind); 4) Koncepcję sądów religijnych (F.Oser) 5) Rozwój wiary (J.W. Fowler) oraz 6) Koncepcję synkretyczną opracowaną do celów poradnianych. W ramach tej ostatniej koncepcji omówił wiarę: egocentryczną, dogmatyczną, przejściową, zrekonstruowaną i transcendentną. Podał także kryteria dojrzałej wiary.

Ks. dr Andrzej Jagiello podjął temat: *Rozwój religijności w rodzinie*. To, że rodzina wpływa na życie religijne swych członków, nie podlega dyskusji. Aktualnym pozostaje jednak pytanie o to, jak zmienia się znaczenie środowiska rodzinnego w poszczególnych etapach rozwoju religijności człowieka. W okresie rodziny generacyjnej rozwój religijny jednostki w dużej mierze zależy od tego, w jakim stopniu rodzice spełniają swoje zadania wychowawcze w dziedzinie wychowania religijnego. Do tych zadań należą: 1) Doprowadzenie dziecka do poznania i umiłowania Boga; 2) Rozbudzenie pragnienia duchowego rozwoju i pomoc w osiągnięciu dojrzałej religijności; 3) Wychowanie do odpowiedzialnego udziału we wspólnocie Kościoła; 4) Pomoc w rozpoznawaniu i realizacji powołania życiowego. Realizacja tych zadań rozłożona jest w czasie. Dzięki zaangażowaniu rodziców i innych dorosłych członków rodziny kształtuje się świadomość religijna dzieci i młodzieży, a zwłaszcza ich obraz Boga i wizja Kościoła. Także w okresie rodziny prokreacyjnej postawy religijne współmałżonka i zaangażowanie (lub jego brak) w wychowanie religijne swych dzieci wpływają na jakość postaw religijnych jednostki.

Dr Elżbieta Rydz przedstawiła słuchaczom: *Rozwój decyzji religijnych u młodzieży*. Dla prelegentki centrum wolności człowieka to moment decyzyjny. Dlatego przebadła 130 osób kwestionariuszem do badania decyzji życiowo doniosłych. Decyzją życiowo doniosłą to taka, która ma istotne znaczenie dla życia respondenta, jest momentem wyróżnionym w biegu życia, o doniosłych konsekwencjach, a jej efekty stają się przedmiotem następnych decyzji. Respondenci w wieku 12, 15, 18 i 24 lat mówili o swoich decyzjach życiowo doniosłych, wymieniając wśród nich kształcenie zawodowe, życie religijne, samodzielną organizację życia, relacje z innymi i doskonalenie siebie. Decyzje dotyczące życia religijnego znalazły się na pierwszym miejscu w grupach młodzieży w wieku 15 i 18 lat, natomiast w grupie najmłodszej i najstarszej znalazły się na drugim miejscu w hierarchii.

Dr Jagoda Ramsz w referacie pt. *Rozwój decyzji religijnej u dorosłych* omówiła podobne badania w grupie 90 osób dorosłych. Tu na pierwszym miejscu w hierarchii ważności znalazły się decyzje życiowo doniosłe dotyczące życia rodzinnego. Na drugim te, które dotyczyły drogi wiary, a na trzecim decyzje związane z aktywnością zawodową. Ukazano także różnice w podejmowanych decyzjach w zależności od płci respondentów.

Ks. mgr Marek Jarosz, *Rozwój relacji religijnej*. Relacja religijna to więź powstała między partnerami (człowiekiem i Bogiem) na miarę natury każdego z nich. Rozwój relacji do Boga jest ściśle związany z jakością możliwości poznawczych. Na poziomie diady trzeba rozwiązać dylemat: na ile mój związek z Bogiem ma wyraźne powiązania, a na ile jest autonomiczny. Na ile człowiek zgadza się na to, czego od niego chce Bóg, a na ile buntuje się przeciw temu.

Mgr Dagmara Musiał podjęła temat: *Przyjmowanie perspektywy religijnej*. Psychologia bada dzisiaj, w jaki sposób myśli człowiek, przyjmując perspektywę drugiej osoby. Prelegentka przebadła 200 osób w pięciu przedziałach wiekowych, od 12 do 24 lat, pytając je o to, czym według nich jest ich szczęście z punktu widzenia Pana Boga. Wzięto pod uwagę trzy rodzaje perspektyw: perspektywę prostą; metaperspektywę w odniesieniu do szczęścia drugiej osoby i metaperspektywę w odniesieniu do szczęścia z punktu widzenia drugiej osoby. Badani mogli wybierać z wymienionych w kwestionariuszu 20 kategorii szczęścia. Badani uważają, że – po ludzku myśląc – Pan Bóg jest szczęśliwy, dlatego że ludzie w Niego wierzą i ich wiara staje się coraz silniejsza; że może opiekować się czło-

wiekem; że człowiek Mu ufa; że człowiek jest gotów do ofiary; że mógł odkupić człowieka przez ofiarę Swego Syna; że obdarzył człowieka możliwością wolnego wyboru między dobrem i złem i uwrażliwił go na dobro, prawdę i sprawiedliwość.

Dr Małgorzata Tatała jako przedmiot swojego wystąpienia przyjęła: *Aspekty wychowawcze rozwoju uczuć religijnych*. Autorka podała określenie uczuć religijnych dziecka, które powstają w sytuacji jego pozytywnego odniesienia do Boga. Ukazała także cechy charakterystyczne uczuć dziecka przedszkolnego. Omawiając oddziaływanie wychowawcze jako czynnik rozwoju uczuć religijnych, zwróciła uwagę przede wszystkim na komunikację rodziców z dziećmi, klimat religijny, jaki panuje w rodzinie oraz na dostarczenie dziecku przez rodziców odpowiedniej wiedzy religijnej i przykładu własnej wiary. Trzeba także docenić rosnącą z wiekiem rolę aktywności własnej dziecka w rozwoju jego uczuć religijnych. Przejawia się ona zwłaszcza w ciekawości religijnej. We wnioskach prelegenta podkreśliła, że w procesie wychowania jesteśmy w stanie kształtować uczucia religijne dziecka, a o ich jakości decyduje przede wszystkim religijność rodziców.

Ks. prof. dr hab. Józef Makselon wygłosił referat pt.: *Rozwój postaw wobec śmierci*. Jednym z najtrudniejszych zjawisk do zrozumienia dla dziecka jest zjawisko śmierci. Dla niego życie jest równoznaczne ze związkami z matką, śmierć jest jednoznaczna z rozłączeniem. Dla małego dziecka śmierć i sen to jedno. Później następuje personifikacja śmierci. Dziecko nie ma jeszcze pojęcia śmierci jako zjawiska uniwersalnego i nieodwracalnego. Z wiekiem zaczyna stawiać jednak filozoficzne pytania o znaczenie śmierci. W okresie późnej adolescencji dociera do młodego człowieka prawda, że należymy do wielkiej wspólnoty żywych, a śmierć jest tajemnicza, konieczna, nieodwracalna. W wieku średnim człowiek nie ma już wątpliwości, że śmierć jest czymś nieodwracalnym. Szuka się teraz odpowiedzi na pytanie o sens śmierci. Na zakończenie swojego wystąpienia ks. Makselon nawiązał do katastrofy związanej z atakiem terrorystów na Nowy Jork z 11 września 2001 r. Po tym wydarzeniu w społeczeństwie amerykańskim nadwyrężone zostało przekonanie o kierowaniu własnym losem i o sprawiedliwym świecie. Doświadczenie śmierci w sytuacji katastrofy, takiej jak ta z 11 września 2001 r., modyfikuje postawy wobec śmierci bardziej niż inne wydarzenia. Reakcje ludzi idą w dwu kierunkach: ucieczka do modlitwy lub poszukiwanie winnego i chęć wymierzenia mu kary.

Rozwój społeczny – to tytuł referatu ks. Prof. dra hab. Mariana Wolickiego. Prelegent podał określenie rozwoju społecznego według takich autorów, jak Hurlock, Zaborowski czy Muszyńska. Następnie ukazał, że rozwój społeczny jednostki uwarunkowany jest jej poziomem rozwoju fizycznego, umysłowego i emocjonalnego. Rozwój społeczny można rozumieć jako ciąg zmian powiązanych przyczynowo lub proces uczenia się pełnienia konstruktywnych ról społecznych. Omawiając ten rozwój, należy zwrócić uwagę na zjawisko percepcji społecznej i socjalizację (spontaniczną czy kierowaną; podstawową czy wtórną). Z kolei uspołecznienie to uczynienie kogoś aktywnym i dostosowanym do życia społecznego; to proces kształtowania postaw i wreszcie budzenie wrażliwości na bodźce społeczne. Uspołecznienie zaś wiąże się z percepcją społeczną, socjalizacją w grupach i wychowaniem społecznym. Według Wołoszynowej wśród czynników rozwoju społecznego można wymienić: ogólne czynniki rozwoju, czynniki fizyczne, wpływ różnych grup środowiska społecznego (grup nieformalnych i formalnych) oraz własne doświadczenie dziecka. Referat zakończył się ukazaniem mechanizmów rozwoju społecznego.

Ks. dr hab. Henryk Krzysteczko, w referacie pt. *Rozwój moralny* zastanawiał się, jak dzisiaj prowadzić zajęcia z psychologii rozwojowej w dziedzinie rozwoju moralnego. Przypomniał, że rozwój moralny trwa całe życie i omówił jego przebieg na różnych etapach życia jednostki. We wczesnym dzieciństwie człowiek unika tego, co jest zakazane i karane. W pierwszych latach nauki szkolnej dziecko rozumie istniejące reguły postępowania. W okresie dorastania młody człowiek chętnie wydaje oceny postępowania innych i swojego. Ma tu miejsce pewien rygorizm moralny. W okresie młodzieńczym jednostka nie tylko stawia wymagania innym, ale wymaga także od siebie. W okresie dorosłości przez podjęcie pracy zawodowej następuje dalsze uspołecznienie, ale także umiejętność podjęcia rywalizacji. Następnie omówił i ocenił główne teorie rozwoju moralnego: poznawcze, psychodynamiczne i społecznego uczenia się. Przypomniał także stadia rozwoju moralnego wg Piageta i Kohlberga. Wspominając J. Pastuszkę ukazał jego wizję rozwoju moralnego w kontekście kształtowania charakteru. Rolę rodziny we wspomaganiu rozwoju moralnego widzi w tym, by stawiać dzieciom odpowiednie pytania o dobro i zło. Zachęcać do myślenia, do podejmowania własnych decyzji. Swój wywód zilustrował odtworzeniem nagrania magnetofonowego dwu wywiadów: z czteroipółletnim przedszkolakiem oraz 12-letnim chłopcem z Ośrodka Opiekuńczo-Wychowawczego.

Ostatnia sesja Sympozjum poświęcona była dyskusji panelowej na temat *Jak dzisiaj prowadzić zajęcia z psychologii rozwojowej dla studentów teologii*. Przewodniczący tej dyskusji ks. dr Zdzisław Kroplewski starał się o to, by skupiła się ona wokół pięciu podstawowych zagadnień: 1) Jaki jest cel prowadzenia wykładów z psychologii rozwojowej dla teologów?; 2) Kim jest słuchacz tych wykładów?; 3) Jaka jest relacja pomiędzy psychologią rozwojową a pedagogiką chrześcijańską i katechetyką?; 4) Jaki powinien być sposób prowadzenia zajęć przez wykładowców psychologii rozwojowej?; 5) Jak wykladać ten przedmiot? Czy według etapów rozwoju, czy według funkcji psychicznych?

Podsumowania obrad dokonał ks. prof. dr hab. Józef Makselon, dziękując gospodarzom za gościnę, a uczestnikom sympozjum za przybycie i zaangażowanie w dyskusję. Zaprosił także wszystkich na kolejne sympozjum, które odbędzie się w dniach 8-9 IX 2002 r. w Lublinie.

ks. Andrzej Jagiełło